

УДК 32:172.4:355.01

<https://doi.org/10.34142/24130060.2019.18.2.06>

КОНЦЕПЦІЯ ВІЙНИ ТА МИРУ РЕЙМОНА АРОНА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕВРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

І.Д. Денисенко, Ю. О. Тяпкіна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті здійснюється спроба проаналізувати зміст концепції війни і миру Р. Арона в контексті визначення її евристичного потенціалу для сучасних досліджень в області полемології та іренології. У якості провідних елементів цього потенціалу пропонується розглядати: використання так званого «методу концептуалізацій», заснованому на провідних теоретичних, соціологічних, історичних і праксіологічних позиціях; виокремлення трьох груп причин виникнення воєнних дій; заперечення щодо визначення миру як повної відсутності війни; застосування при визначенні конкретного виду воєнних дій певної комплексної процедури, яка враховує, насамперед, загальновідомі варіанти класифікацій війни, миру та їхніх функціональних потенціалів.

Ключові слова: конфлікт, міжнародний конфлікт, війна, мир, міжнародні відносини.

КОНЦЕПЦИЯ ВОЙНЫ И МИРА РАЙМОНА АРОНА: К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭВРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

И.Д. Денисенко, Ю.О. Тяпкина

В статье предпринимается попытка проанализировать содержание концепции войны и мира Р. Арона в контексте определения ее эвристического потенциала для современных исследований в области полемологии и иренологии. В качестве ведущих элементов этого потенциала предлагается рассматривать: использование так называемого «метода концептуализаций», основанного на ведущих теоретических, социологических, исторических и праксиологических позициях; выделение трех групп причин возникновения военных действий; отрицание определения мира как полное отсутствие войны; применение при определении конкретного вида военных действий определенной комплексной процедуры, учитывающей прежде всего общеизвестные варианты классификаций войны, мира и их функциональных потенциалов.

Ключевые слова: конфликт, международный конфликт, война, мир, международные отношения.

CONCEPT OF WAR AND PEACE OF RAMON ARON: TO DETERMINING A HEURISTIC POTENTIAL

I. Denysenko, Y. Tiapkina

The article attempts to analyze the content of the concept of war and peace of R. Aron in the context of determining its heuristic potential for modern research in the field of polemology and yrenology.

The content of the theoretical structure is represented by the following blocks: definition of the concept of «conflict»; determination of the groups of reasons that form the basis for the outbreak of military conflict; analysis of each of the groups that have been identified - biological factors, psychological factors and social factors; the formation of the author's version of the classification of the world; the formation of copyright options for the classification of war; development of an author's version of the classification of the functions of a military conflict; an attempt to synthesize various classification options for military operations.

It is proposed to consider the following as the leading elements of this potential: the use of the so-called «conceptualization method» (which was used by the researcher to construct his desired concept)), which allows us to consider the connections and interactions between the basic concepts of the problem field of war and peace in the context of the implementation of a specific method of reconstruction of social realities from leading theoretical, sociological, historical and praxeological positions; highlighting among the causes of the outbreak of hostilities factors having a biological, psychological and social nature and are peculiarly intertwined under the conditions of a specific social reality; denial of the definition of peace as the complete absence of war; the application in determining the specific type of military operations of a complex procedure that takes into account the systematization and analysis of the foundations for combining the already known classifications of war, peace and their functional potentials.

Further studies suggest the above elements of the heuristic potential of the concept of war and peace of R. Aron to be used to analyze specific processes of the present, having signs of military clashes and in their development lead to certain socio-political changes.

Key words: conflict, international conflict, war, peace, international relations.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується постійним підвищенням рівня виникнення воєнних зіткнень. Все частіше конфлікт інтересів переростає у відкрите протистояння основних опонентів з активним використанням їх воєнного потенціалу. Відповідно до цього, в науковому співтоваристві виникає питання про необхідність і можливість розробки дієвого механізму ефективного управління цими процесами.

Очевидно, що першим кроком в напрямку досягнення поставленої мети може бути конструктивна ревізія теоретичних побудов інтерпретацій проблемного поля війни / миру, запропонованих в науковому співтоваристві відомими фахівцями в галузях полемології та іренології (від К. Райта до Е. Тоффлера).

Аналіз актуальних досліджень. Активно полемологічною / іренологічною проблематикою серед зарубіжних дослідників займаються Дж. Арквілла (2005), М. Доган, М. Колінне, М. ван Кревельд (2005), М. Маранц, П. Навілл, Ж. Планше, Д. Ронфельдт (2005), К. Економо та ін. Серед вітчизняних фахівців на дослідженні проблем війни (у різних її видах

та проявах – від «тринитарної» до «гібридної» – спеціалізуються Е. Афонін, В. Горбулін (2017), Л. Герасіна, І. Денисенко (2008; 2015), Г. Почепцов (2016), І. Рущенко, М. Требін та ін.

При цьому теоретична спадщина з проблем війни і миру цілої низки представників класичного періоду в розвитку полемології залишається майже поза полем уваги сучасних дослідників. Це в повній мірі стосується й теоретичних побудов в області війни і миру в контексті аналізу системи міжнародних відносин в період так званої «холодної війни» відомого французького дослідника, філософа, соціолога і політолога Реймона Арона (1905-1983).

Виходячи з вищезазначеного, **мета** статті – проаналізувати зміст концепції війни і миру Р. Арона в контексті визначення її евристичного потенціалу для сучасних досліджень в області полемології та іренології.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати аналізу публікацій 50–90-х років ХХ століття, присвячених полемологічній проблематиці, досить цілісна концепція війни і миру, була запропонована саме Р. Ароном. Зокрема, в його монографічних дослідженнях «Мир і війна між націями» (1962) і «Мир і війна: теорія міжнародних відносин» (1966), послідовно розкриваються простір і причини виникнення воєнних дій, пропонуються конкретні варіанти блокування їх розвитку і встановлення стійкого миру між державами (Арон, 2000).

Основними елементами його теоретичних побудов виступають чотири підходи (в авторській термінології «концептуалізації»), які визначаються як «теорія», «соціологія», «історія» і «праксіологія» (Арон, 2000, с. 32).

Дослідник розглядає як реальний простір виникнення і існування війни систему міжнародних відносин – форму взаємодії між націями і державними утвореннями, які виступають елементами єдиної системи, що має два рівнозначних аспекти – мир (дипломатію) і війну.

Ця система розглядається як сукупність, яку «пов'язують у одне ціле відношення суперництва, яка організується навколо конфлікту і яка набуває

своїї найочевиднішої сутності тоді, коли її члени-учасники беруться за зброю» (Арон, 2000, с. 109).

Р. Арон стверджує, що принцип миру (який в контексті теорії правління Ш. Монтеск'є інтерпретується як імпульс або емоції, необхідні для підтримки конкретного типу правління – почуття доблесті, честі, страху) за своєю природою аналогічний принципу війни – мир базується на могутності, тобто, на співвідношенні між здібностями політичних утворень диктувати свою волю (Арон, 2000, с. 157).

Виходячи з цього, можна досить обґрунтовано припустити, що аронівську теоретичну конструкцію міжнародних відносин можна розглядати як теоретичну конструкцію миру або теоретичну конструкцію війни.

З позиції застосування першого підходу (теоретичного) дослідником пропонується насамперед виявляти текстуру соціального цілого; з позиції другого – зміни детермінантів (простору, кількості, ресурсів) і суб'єктів (націй, режимів, цивілізацій) міжнародних відносин.

Поєднання раціональної теорії міжнародних відносин із соціологічною теорією дипломатії планетарного і термоядерного часу в контексті розвитку третього підходу (історичного) розглядається як застосування на рівні аналізу конкретної реальності результатів абстрактних побудов перших двох варіантів теоретичних узагальнень, що здатне обґрунтувати реальну методику аналізу дипломатикою-стратегічної діяльності з позиції встановлення її ефективності (реалізація четвертого підходу – праксіологічного) (Арон, 2000, с. 42).

Останню процедуру пропонується здійснювати в межах математичного аналізу, але не з позиції класичної теорії ігор. Неправомірність застосування положень і моделей математичної теорії стратегічних ігор до аналізу дипломатикою-стратегічної діяльності обґрунтовується дослідником на наступних твердженнях. Кожна гра, в строгому значенні цього слова, передбачає математичне розв'язання і обґрунтування раціональної поведінки своїх учасників, вимагає конкретного початку і закінчення дій, остаточної

кількості ходів, здійснених кожним гравцем, цілі, що піддається кількісній або порядковій оцінці і т. ін.

Але в умовах функціонування системи міжнародних відносин жодна з цих вимог не реалізується. Абсолютний антагонізм (гра з нульовою сумою) між опонентами замінюється на ігрові дії, засновані на почуттях ворожості і змагальності, і отже вимагає не тільки математичної інтерпретації, а й соціально-психологічної. «В грі, – стверджує Р. Арон, – в якій гравці не бажають згоджуватися з майже нескінченними ризиками, немає раціональної стратегії, є стратегії, таємних правил якої ми запрошуємо супротивника дотримуватися.

У термоядерну добу метою кожного гравця є уникнути впадання в крайнощі, не програючи більш чи менш окремо взятої партії. Щоб обмежити програші, не впадаючи в крайнощі, кожен зобов'язується захищати життєві ставки й силкується переконати іншого, що це зобов'язання безповоротне, але він намагається довести, що це зобов'язання може бути прийнятим для супротивника тільки тоді, коли воно не призводить для цього останнього ні до втрати важливої позиції, ні до втрати обличчя. Така партія переважно є історичною і психологічною, кожна дія якої змінює дані початкової гри, а користь ставки ніколи не є сталою для супротивника, ніякий трансферт цієї користі не має конкретного значення» (Арон, 2000, с. 668).

В основі функціонування і взаємодії перерахованих вище аронівських концептуалізацій явно знаходиться одне з основних положень факторного аналізу.

Тобто, серед показників і змінних, що описують поведінку всієї безлічі різних суб'єктів, обмеженої сферою міжнародних відносин (від індивідуальної поведінки до встановлення світового порядку), виділяються три загальних фактори, що впливають на поведінку суб'єкта на будь-якому рівні – наявність більш-менш свідомого розрахунку; комбінування засобів впливу з урахуванням кінцевої мети; присутність готовності до ризику (за

умови існування найменшої імовірності його виправданості) (Арон, 2000, с. 41).

Слід підкреслити, що весь понятійно-категоріальний апарат аронівських побудов, що описує вищезазначені підходи і взаємозв'язок між ними, використовується дослідником в традиційних інтерпретаціях (тобто, аналогічно ситуацій, коли за допомогою цих же категорій – «зовнішня політика», «внутрішня політика», «конфлікт», «стратегія», «цілі», «кошти», «сила», «могутність» і т. д. характеризується міжнародний конфлікт) і таким чином, що центральним поняттям виступає термін «війна» («конфлікт»).

У цілому результати побудов Р. Арона, що безпосередньо пов'язані з рівнем теоретичних узагальнень (теоретичним схематизмом і соціологічним аналізом) в процесі реконструкції міжнародного конфлікту як елемента соціальної реальності, можна представити таким чином.

Під конфліктом пропонується розуміти певне зіткнення двох сторін (індивідів, груп, утворень), що прагнуть до володіння одними і тими ж благами або до досягнення несумісних цілей, й яке має певні біологічні, психологічні і соціальні «коріння» виникнення (за термінологією Р. Арона) (Арон, 2000, с. 322).

Біолого-психологічну основу виникнення конфліктних ситуацій становить традиційний предмет аналізу для західного соціобіологізму – агресивна індивідуальна поведінка, що виникає під тиском не завжди усвідомлених спонукань – сексуальності, прагнень до матеріальних благ або до придбання слави.

Розвиток агресивності як невід'ємного складового елементу більшості міжіндивідуальних конфліктів стимулюється і визначається не спонтанними імпульсами до зіткнень, що знаходяться всередині кожного людського організму, а конкретним фактором (явищем, процесом). «Людське створіння, – стверджує Р. Арон (2000, с. 321), – якому випало б щастя жити в середовищі, що не давало б жодної нагоди, жодного мотиву битися, не страждало б від жодних проблем, ані психологічних, ані нервових».

До соціальних основ виникнення конфлікту на будь-якому рівні пропонується відносити певні моменти, що впливають із самої природи функціонування і взаємодії двох сфер суспільного життя – економічної і політичної.

І хоча, за своєю природою економічна система в домінуючій мірі орієнтована на підтримку відносин співробітництва між своїми елементами (індивідуумами, групами, інститутами), саме їй притаманні такі явища, як розподіл ринку збуту між продавцями, національного доходу між індивідуумами і класами, владних повноважень і матеріальних благ між робочими профспілками і директорами підприємств, між організованими об'єднаннями роботодавців і робітниками, які засновані на конкуренції. Тобто, на процесі досягнення результатів, до яких прагнуть ті чи інші сторони взаємодії, використовуючи системи різних засобів.

Функціонування політичної системи (на відміну від економічної) завжди орієнтоване на конфлікт (боротьбу за перерозподіл влади, збереження престижу, задоволення амбіцій). Крім того, завдяки соціалізації ця орієнтація тільки посилюється, тобто, індивідууми ототожнюють себе з певною спільністю, до якої вони належать, вітають її перемоги і переймаються її поразками з не меншою активністю, ніж свої особистими успіхами і невдачами, і в будь-який момент готові відповісти агресією і насильством на дії, що якимось чином загрожують їхній групі.

Всі вищезазначені засади не тільки своєрідно «переплітаються» в умовах конкретної соціальної реальності, але й мають властивість «підсилювати» механізми впливу один одного на життєвий простір цього її елемента.

За таких умов обґрунтовується теоретична неспроможність визначення миру як повної відсутності війни, домінуюче в соціально-політичній літературі в 60–70-х роках XX ст.

З позиції розкриття основних причин війни розв'язання діалектики могутності різних суб'єктів цивілізації, мир пропонується визначати в

контексті встановлення зв'язку з колективною агресивністю і описом конкретних форм її врегулювання. Наприклад, співіснування в термоядерну добу двох різних соціально-економічних систем виступає формою миру, в якій функціонують суспільства, що проявляють по відношенню один до одного ворожість, обмежену загрозою застосування атомної зброї.

На основі аналізу співвідношення сил опонентів, інтерпретованих через категорії «влада», «могутність», «потенційні сили», «реальні сили» і т. ін. будується аронівський варіант класифікації миру. У сучасному історичному просторі пропонується виокремлювати:

по-перше, ситуацію, коли сили політичних утворень абсолютно врівноважені (рівноважний мир);

по-друге, ситуацію, в умовах якої одні політичні утворення домінують над іншими (мир гегемонії);

по-третє, ситуацію, при якій окремі політичні утворення настільки підкоряються силі одного з них, що поступово втрачають свою державну незалежність і набувають тенденції до зникнення як центрів, що володіють правом приймати політичні рішення (імперський мир).

З позиції отриманої класифікації миру і аналізу структури міжнародної системи пропонується варіант загальної типології війн. Пропонується розрізняти:

«міждержавні війни, в яких беруть участь політичні утворення, що взаємно визнають існування і законність один одного;

наддержавні або імперські війни, що мають на меті (або як наслідки) повне знищення певних учасників зіткнень і створення структурного утворення більш високого порядку;

інфрадержавні або інфраімперські війни, головна мета яких — збереження або руйнування якого-небудь політичного утворення — національного чи імперського рівня» (Денисенко, 2015, с. 64).

Цей варіант досить формальної (загальної) типологізації воєнних зіткнень пропонується доповнити:

по-перше, класифікацією, яка заснована на визначенні природи політичних утворень і історичних ідей, які становлять структури та цілеспрямованість дій супротивників (в результаті пропонується виокремлювати: феодальні, династичні, національні, колоніальні і інші війни);

по-друге, класифікацією, яка заснована на обґрунтуванні природи застосованих у воєнних діях виду зброї і військового апарату (відповідно пропонується розрізняти біологічні, хімічні, термоядерні та інші війни);

по-третє, класифікацією, що має інтегративний характер і у результаті застосування якої пропонується виокремлювати: «абсолютні війни, в ході яких повністю нівелюється психологічний момент, а використання фізичної сили стає домінуючим фактором; реальні війни, які мають яскраво виражений психологічний характер і чітко окреслені цілі; війни, які відповідають рівню можливостей (морального і фізичного характеру) суб'єктів на війни, що базуються на існуванні вимушеної позиції супротивників, яку вони займають у зв'язку з необхідністю порушення дипломатичних угод» (Денисенко, 2015, с. 64).

У контексті пошуку найбільш повною та реальної типології воєнних зіткнень пропонується її варіанти доповнити результатами аналізу та адекватної оцінки функціональних наслідків сучасних війн.

З позиції активного використання напрацювань з даного питання, запропонованих П. Сорокіним, К. Райтом і Р. Гайллоісом, обґрунтовується існування наступних основних функцій насильницьких конфліктів:

соціальної (стабілізуючою) – група (клан, плем'я, сільська громада) при протиставленні собі іншим більш чітко усвідомлює свою єдність й цілісність;

інструментальної (прагматичної) – реальне розв'язання існуючого протистояння інтересів через застосування сили або за допомогою системи дипломатичних засобів;

історичної – розв'язання військових зіткнень формують основу механізму становлення й розвитку кожної цивілізації.

Тобто, кожний вид застосування військової сили передбачає домінування певної функції й відповідно, можна виокремити нові різновиди війни, наприклад, абсолютне протистояння супротивників, яке призводить до нового рівня цивілізації, до якої належать кожен з суб'єктів зіткнення, що застосовують зброю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищевикладеного, евристичний потенціал концепції війни і миру Р. Арона для сучасних досліджень в області полемології та іренології можна презентувати наступними моментами:

- використання так званого «методу концептуалізацій» (який був застосований дослідником при побудові його шуканої концепції), що дозволяє розглядати зв'язки і взаємодії між основними поняттями проблемного поля війни та миру в контексті реалізації конкретного способу реконструкції соціальної реальності з провідних теоретичних, соціологічних, історичних і праксіологічних позицій;

- виокремлення серед причин виникнення воєнних дій чинників, що мають біологічну, психологічну і соціальну природу та своєрідно переплітаються в умовах конкретної соціальної реальності;

- заперечення щодо визначення миру як повної відсутності війни;

- застосування при визначенні конкретного виду воєнних дій комплексної процедури, яка враховує систематизацію та аналіз засад для поєднання вже відомих варіантів класифікацій війни, миру та їхніх функціональних потенціалів.

У подальших дослідженнях пропонується вищезазначені елементи евристичного потенціалу концепції війни та миру Р. Арона застосувати для аналізу конкретних процесів сучасності, що мають ознаки воєнних зіткнень та у своєму розвитку призводять до певних соціально-політичних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон, Р. 2000. *Мир і війна між націями*. Переклад з французької В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук. Київ: МП «Юніверс».

2. Горбулін, В. 2017. *Світова Гібридна війна. Український фронт*. Харків: Фоліо.
3. Денисенко, І. Д., 2015. Війни ХХІ сторіччя: у пошуках стратегії дослідження *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 2 (8), с. 60–70.
4. Денисенко, І. Д., 2008. Сучасні війни: нові підходи та інтерпретації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології»*, 212, с. 212–218.
5. Кревельд, М. ван. 2005. *Трансформація війни*. Москва: Альпіна Бизнес Букс.
6. Арквіллі Дж. та Ронфельдта, Д. ред., 2005. *Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій*. Переклад з англійської А. Іщенка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
7. Почепцов, Г. 2016. *Сучасні інформаційні війни*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Інформація про авторів

Денисенко Ірина Дмитрівна – доктор філософських наук, професор, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: irdden@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1956-571X>

Тяпкіна Юлія Олегівна – аспірантка кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: yuliaolegovnat@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3240-3555>.

Стаття надійшла до редакції: 28.02.2019 р. Прийнята до друку: 11.03.2019 р.